

3. El català a les ciències socials i les humanitats

MONTSERRAT CASTELLÓ
Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i l'Esport
Universitat Ramon Llull
Membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

Segurament, en una primera apreciació, tots podem tenir la sensació que és a les disciplines que s'apleguen sota el paraigua de les ciències socials i les humanitats on el català és més present, atès que, en molts casos, el mateix objecte d'estudi està fortament arrelat al context local i lingüístic. És el cas, per descomptat, de l'educació, la història i la geografia, però també d'alguns àmbits del dret, la sociologia i la filosofia. Tanmateix, les dades disponibles i també l'experiència diària dels que fem recerca en aquests àmbits denoten una realitat polièdrica i gens homogènia pel que fa a l'ús del català en l'activitat investigadora de les diferents disciplines. Les pràctiques i els canals de comunicació que es consideren vàlids són molt diferents en entorns disciplinaris com els de la psicologia, l'economia, la història o l'educació, per citar-ne només quatre que conec de primera mà.

Per fugir d'anàlisis massa simples, m'agradaria diferenciar entre una noció àmplia del que implica, per una banda, l'ús del català en els *contextos de pràctica científica* de l'ús del català en els *contextos de publicació, disseminació i divulgació científica*. Admeto que es tracta d'una distinció una mica arbitrària però pot ser oportuna per a analitzar una realitat lingüísticament canviant i complexa, i entendre millor on som pel que fa a l'ús del català a les ciències socials i les humanitats.

Comencem, doncs, pel que he anomenat els *contextos de pràctica científica* que inclouen totes aquelles activitats que duem a terme els equips de recerca i que van des del disseny del projecte fins a la recollida i anàlisi de dades i la discussió dels resultats, amb la consegüent incorporació de diferents veus i mirades a aquesta discussió. Entenc, a més, que en aquest bloc s'ha d'incloure bona part de la formació de joves investigadors —predoctorals o postdoctorals— que participen d'aquests processos, quan la recerca està associada a projectes i es fa en equip (soc conscient que en algunes de les disciplines que s'inclouen en les ciències socials i les humanitats això no és sempre així i la direcció de tesis segueix una altra dinàmica).

No he trobat dades ni estadístiques relatives a l'ús del català en aquests contextos de recerca. Així doncs, la meua anàlisi pel que fa a aquestes activitats es nodreix, d'una banda, dels resultats de la meua recerca sobre l'educació i la identitat dels joves investigadors i la formació dels seus directors de tesi que estem duent a terme en els territoris de parla catalana, i en altres regions europees, en els darrers quinze anys (Castelló; Sala-Bubaré, i Suñé-Soler, 2022; <www.researcher-identity.com>). D'altra banda, algunes reflexions provenen també de la meua experiència de més de trenta anys fent recerca en diferents institucions catalanes amb equips de psicologia, didàctica de la llengua, educació, pedagogia i altres matèries afins, i en la de companys propers en l'àmbit de l'economia i la sociologia. Les afirmacions següents, són, fins a cert punt, especulatives i s'han d'entendre com a hipòtesis fonamentades que en propers anys podem explorar empíricament.

La majoria d'aquestes activitats es fan, o millor dit, es poden fer, almenys parcialment, en català. És a dir, hi ha convocatòries per a les ciències socials i les humanitats en català, tant de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) com de les universitats mateixes o d'altres associacions i entitats catalanes, al marge de les convocades per l'Estat espanyol i les europees. És cert que la majoria admeten també projectes escrits en castellà o anglès i que, darrerament, s'encoratja l'ús de l'anglès amb l'argument que facilita la presència d'avaluadors internacionals (com, per exemple, en la darrera convocatòria de Suport als Grups de Recerca (SGR) o en les de *formació d'investigadors* —FI).

A més, les dades que recullen molts d'aquests projectes en els àmbits de les ciències socials i les humanitats són locals, la qual cosa fa que molt sovint es desenvolupin instruments per recollir-les en català (qüestionaris; protocols d'entrevista), a banda que també s'utilitzin el castellà o l'anglès.

Finalment, dins d'aquest primer apartat del que he anomenat *contextos de pràctica científica* cal esmentar la llengua vehicular que utilitzem els equips de recerca en la nostra activitat quotidiana. Malgrat que la llengua d'ús pel que fa a l'activitat quotidiana dels equips tradicionalment ha estat el català, la situació ha anat canviant de manera progressiva en els darrers deu anys a mesura que els equips han anat incorporant col·laboradors, doctorands i membres d'altres contextos lingüístics. La variació entre disciplines i universitats és elevada pel que fa a la composició dels membres dels equips, però la tendència a la internacionalització s'estén pertot arreu.

Pel que fa a la repercussió que aquesta major diversitat i internacionalització dels equips pot tenir en la llengua vehicular de la seva activitat investigadora, la variabilitat és també elevada, si bé en general apunta en la mateixa direcció. Aquesta major diversitat i internacionalitat dels equips fa que la diversitat de llengües vehiculars sigui igualment elevada. En alguns equips, en els quals la incorporació de membres castellanoparlants, preferentment llatinoamericans, ha

estat majoritària, l'ús del castellà ha anat guanyant presència i pot acabar esdevenint, si no prioritari, força rellevant. En d'altres és ja predominant l'ús de l'anglès com la llengua comuna per a la comunicació científica quan els equips compten amb la incorporació d'investigadors estrangers que no coneixen el català o col·laboren de manera regular en projectes internacionals en què la comunicació és habitualment en llengua anglesa.

Pel que fa als *contextos de publicació, disseminació i divulgació científica*, de nou voldria distingir entre *la publicació científica* dels resultats de la recerca de la seva *disseminació i divulgació* a diferents col·lectius en àmbits tant científics com no-científics.

Quant a la *publicació científica*, la situació és dispar i complicada pel que fa a l'ús del català en segons quines disciplines de les ciències socials i les humanitats. En termes generals, el predomini de l'anglès sembla poc discutible i la situació de la publicació científica en català poc esperançadora, si tenim en compte les dades disponibles. Pel que fa a les tesis doctorals, que acostumen a representar el primer intent de producció i publicació científica, comptem amb les dades del repositori de *tesis doctorals en xarxa* —TDX. Cal tenir present que l'ús d'aquest repositori és voluntari, tot i que molt recomanat, i que per aquest mateix motiu no recull totes les tesis defensades en el territori català. El repositori es va crear el 1999, però les universitats s'hi han anat adherint en anys diferents. Podríem dir que inclou les tesis dels darrers 15-20 anys, tot i que algunes universitats disposaven de repositoris més antics que també s'hi van incloure, cosa que explica que s'hi pugui trobar la tesi de la primera dona doctora en Medicina de l'Estat espanyol, defensada l'any 1888. En aquest moment, s'hi han adherit totes les universitats del Principat, més la Universitat de les Illes Balears, la d'Andorra i la Jaume I.

Segons les dades globals de 9 de gener de 2023, d'un total de 38.220 tesis publicades al TDX, 7.471 (19,5 %), és a dir que al voltant d'un 20 %, són en català, 15.927 en castellà (42,6 %) i 14.475 (37,8 %) en anglès. Els números varien per disciplines, però si analitzem únicament les que pertanyen a les ciències socials i les humanitats, fent servir un sistema de càlcul generós atès que el cercador és poc intuïtiu, el percentatge puja fins a un 23 % de tesis publicades en català, dada que evidentment continua sent baixa i que sorprenentment no difereix gaire de la dada global.

Pel que fa a les revistes, el panorama no és molt millor, més aviat al contrari. No hi ha revistes indexades a les bases de dades internacionals de grups privats molt reconeguts¹ que les administracions d'alguns països, entre les quals la

1. Les dues més conegudes i àmpliament acceptades com a referents són Web of Science i Scopus; entre les dues apleguen les revistes amb índexs de qualitat més alts per a la majoria de les disciplines.

catalana i l'espanyola, utilitzen com a referents d'indicis de qualitat que després es tenen en compte en els processos d'acreditació del professorat universitari.

En català, el repositori més integrador de revistes científiques és el de Revistes Catalanes amb Accés Obert (RACO), coordinat pel Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya (CSUC), que aplega un total de 575 revistes, la majoria en accés obert. Per àmbits de coneixement, més del 90 % de les revistes incloses a RACO són de ciències socials i humanitats, i, dins d'aquestes, la majoria de geografia i història.

Algunes d'aquestes revistes són de recent aparició, com *Quaderns IEE*, una revista d'accés obert i gratuït, promoguda per l'Institut d'Estudis Europeus de la Universitat Autònoma de Barcelona de la qual acaba de sortir el primer número, que conviu amb d'altres de centenàries com la *Revista de Catalunya*.

Dels articles publicats en aquestes revistes, el 39 % estan escrits en català, el 23 % en castellà i el 6 % en anglès; la resta ho són en diferents llengües de manera simultània. Tanmateix, si busquem les revistes més consultades dins de RACO els darrers anys, veiem que es tracta de revistes publicades íntegrament en castellà (per exemple, *Didáctica de las Ciencias* o *Apunts. Revista de las Ciencias del Deporte/Educación Física y Deportes*). Curiosament, en el cas d'aquestes dues, com en el d'altres similars, es tracta de revistes que originàriament es publicaven en català però que per atraure més públic i posicionar-se en bases de dades internacionals com les que he mencionat abans, van decidir canviar al castellà. Són també aquestes que van canviar de llengua les que sí que es troben indexades a les bases de dades com Scopus o Web of Science.

Els números són clars: si bé més de 100 revistes de RACO consten al Directory of Open Access Journals (DOAJ), només 11 (un 2 %) estan indexades al WEB of Science (i d'aquestes, només algunes són de ciències socials i humanitats), 39 tenen el segell de qualitat de la FECYT, mentre que 196 disposen de la classificació CARHUS+ que va establir l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) de la Generalitat de Catalunya. CARHUS+ és un sistema de classificació de revistes científiques dels àmbits de les ciències socials i humanitats que es publiquen a nivell local, nacional i internacional. Aquest projecte, desenvolupat per l'AGAUR a proposta de la Direcció General de Recerca, es va desenvolupar amb la finalitat de contribuir a l'avaluació de la recerca que es duu a terme en el sistema científic i universitari català respectant les diferències entre disciplines pel que fa a les revistes i pràctiques de publicació científiques i, que, en alguns casos, permetia la inclusió de revistes en llengua castellana. Tanmateix, la darrera revisió es va fer el 2018 i, dins del conglomerat de les ciències socials, la seva rellevància és força dispar; si bé continua vigent en algunes disciplines, té nul·la repercussió en d'altres.

Quant a l'apartat de *divulgació i disseminació científiques*, la situació del català és polièdrica però esperançadora, ateses les iniciatives, algunes força recents,

de col·lectius que precisament tenen per objectiu la divulgació científica en català, no necessàriament només en l'àmbit de les ciències socials i les humanitats. Entre aquestes iniciatives, cal destacar el paper que històricament ha tingut la Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació (FCRI), promotora i organitzadora de nombroses activitats, entre les quals val la pena mencionar la Setmana de la Ciència a Catalunya, amb més d'un milió de participants des de l'any 1996, i més recentment el Concurs dels Monòlegs del Club de la Ciència o els ajuts a la disseminació científica en català que es van publicar el 2021 en primera edició amb un important ressò i que enguany també s'han convocat.

Algunes iniciatives de divulgació són promogudes des d'àmbits institucionals com ara Ciència Oberta, Divulcat o la revista *Mètode* de la Universitat de València, que fa poc va rebre el Premi Nacional de Comunicació Científica; però també n'hi ha d'altres que han sorgit de la iniciativa de joves preocupats per l'ús del català a la ciència. La plataforma Neurons Fregides crida l'atenció especialment per la seva vitalitat i qualitat, així com per l'impacte que ha tingut en poc temps, tot i que moltes altres, de diferents tipus i qualitats també s'expandeixen a través de les xarxes. Malauradament, les temàtiques relacionades amb les ciències socials i les humanitats són les menys representades en aquestes iniciatives —el blog de *Sàpiens* n'és una excepció notable— i no n'he trobat cap d'impulsada per investigadors joves d'aquests àmbits disciplinaris.

En resum, l'ús del català en les ciències socials i les humanitats té una relativa bona salut en els *contextos de pràctica científica*, que integren activitats i pràctiques de gestió quotidiana i d'ús social de la ciència i que són les que permeten socialitzar-se en els entorns en què es fa la recerca i formar-se com a investigador. Tanmateix, hi ha força indicis que apunten que la tendència està canviant en els darrers anys i que la internacionalització dels equips de recerca comporta l'endarreriment del català a favor del castellà, en alguns casos, i de l'anglès, en d'altres. La salut del català no és del tot dolenta en els *contextos de disseminació i divulgació científica*, on es fa una feina molt interessant i meritòria, tot i que menys evident que en altres àmbits disciplinaris. Això no obstant, l'ús del català en els *contextos de publicació científica* resulta gairebé testimonial i, atesa la manca de revistes i d'altres canals de comunicació de la recerca, la situació no sembla susceptible de millora en els propers anys, més aviat tot al contrari, atesa la dinàmica d'internacionalització de la recerca i el predomini de l'anglès per a la seva comunicació. Des de la meua perspectiva, el debat en les ciències socials i les humanitats s'hauria de centrar en les possibilitats i els avantatges de combinar l'anglès amb el català, sense haver de passar per una tercera llengua que encara complica més les coses, com el castellà. Aquest és encara un repte en moltes de les disciplines que s'apleguen sota l'ample paraigua de les ciències socials i les humanitats.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

CASTELLÓ, Montserrat; SALA-BUBARÉ, Anna, i SUÑÉ-SOLER, Núria (2022). «Fer recerca (als territoris de parla catalana) en temps de pandèmia. La veu dels protagonistes». *Informes. Impacte social de la COVID-19. Una mirada multidisciplinària* [en línia]: <https://covid-19.iec.cat/wp-content/uploads/2022/06/9_recerca_20220613.pdf>